

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

правило, такий критерій добору історико-педагогічного матеріалу призводив до прямого викривлення ідей видатних педагогів минулого, до зведення загальної картини історико-педагогічного процесу в невиразну більшовицьку схему.

Таким чином, у 1917—1920, 1920—1931 рр. у зв'язку із докорінними змінами в житті суспільства відбувалося реформуван-

ня системи освіти, зароджувалась нова радянська педагогічна наука зі своїми теоретико-методологічними підходами. Для історії педагогіки це були складні часи, коли велася боротьба за саме існування цієї науки. Розвиток відбувався від ігнорування і заперечення історії педагогіки до утвердження її як важливої галузі педагогічних знань, до повного усвідомлення того факту, що

без критичного вивчення і творчого використання педагогічної спадщини минулого не може бути успішною розбудова нових підвалів освіти. Безумовно, такі процеси значною мірою вплинули на розвиток науки негативно: штучно звужувалося предметне поле досліджень, знизилися їхній теоретичний рівень, почалась поступова ідеологізація праць.

Олена АНІЩЕНКО

Фахова підготовка дівчат у дитячих притулках (1839—1911)

У нестабільних економічних і психологічно напружених умовах сьогодення найбільш вразливою є численна група дітей-сиріт, напівсиріт і кинутих напризволяще батьками та рідними. Вони живуть поруч з нами, навчаються й виховуються або в «університетах» вулиці, або ж у дитячих будинках та інтернатах. Більшість з них непокоять думки про майбутнє, а саме: матеріальні труднощі, житло, подальше навчання і професійна діяльність та багато-багато інших не дитячих проблем.

Навчально-виховний процес у закладах для знедолених дітей потребує докорінного реформування. На нашу думку, значну увагу в них доцільно приділяти фаховим заняттям, щоб здобуті випускниками знання забезпечили їх хоча б мінімальним заробітком до того, поки вони знайдуть постійну роботу чи продовжать навчання.

Наш обов'язок — допомогти вихованцям інтернатів і дитячих будинків знайти своє місце в житті, не дати їм відчуття себе нікому не потрібними. У розв'язанні цього питання важливим є вивчення та втілення в життя досвіду роботи таких закладів, які функціонували в Україні до 1917 р.

Зробимо короткий екскурс в історію. За часів Миколи I в 1839 р. було затверджено Положення про дитячі притулки в Росії (Отчёт по Ведомству детских приютов, состоящих под непосредственным Их Императорских Величеств покровительством... за 1890—1894 г.г.— Спб.— 1896.— С. 7). Протягом 25 років (1839—1864) у Російській імперії діяло 98 благодійних закладів, де перебувало до 10000 дітей.

Притулки давали своїм вихованцям можливість привчитися до самостійної праці, здобути практичну і технічну підготовку. При багатьох із них створювалися фахові майстерні й рукодільні відділення, школи кулінарного мистецтва, ремісничі класи і школи (училища).

Новий документ щодо діяльності дитячих притулків з'явився лише через 52 роки після затвердження Положення 1839 р. Згідно з новим положенням про притулки Відомства установ Імператриці Марії,

прийнятим у липні 1891 р. (емблемою Відомства був пелікан з пташенятами), основна мета притулків визначалась як «нагляд за бідними дітьми чоловічої та жіночої статі, без розрізнення зв'язь, віросповідань і походження, надання їм початкової і професійної освіти та підготовка їх до самостійної продуктивної праці» (Отчёт по Ведомству детских приютов... за 1895 год.— Спб.— 1897.— С. 1)

За даними 1904 р., лише в Києві діяло 11 «виховних будинків, сирітських притулків» та установ, що ставили однакові з Імператорськими виховними закладами цілі (ДАКО. — Ф. 2.— Оп. 40.— Спр. 105.— Арк. 25).

Слід також додати, що дитячі притулки для дітей — представників національних меншин в Україні — створювали відповідні благодійні товариства — грецькі, римсько-католицькі, єврейські, чеські, швейцарські та інші (ЦДІАУ.— Ф. 442.— Оп. 661.— Спр. 273.— Арк. 4,4 об., 88).

У 1905 р. по всій Росії функціонувало 746 закладів Відомства притулків — церков, попечителств (кураторств), професійних шкіл і відділень, притулків тощо (Отчёт по Ведомству детских приютов... за 1905 год.— Спб.— 1907.— с. 220—243). Серед цих організацій, за нашими підрахунками, в Україні (без Галичини) діяло 132 таких заклади, в тому числі 53 притулки для дітей. Крім загальної освіти, дівчатка і хлопчики здобували фахові знання тих чи інших ремесел. На базі цих благодійних установ створю-

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

вались професійні школи. Таке явище було більш характерним для дівочих притулків або ж взагалі для фахової освіти дівчат. Так, у 1900 р. при Кам'янець-Подільському дитячому притулку було відкрито Школу доведення. Кулінарні школи функціонували при Херсонському Миколаївському дитячому притулку з 1903 р. (Отчёт по Ведомству детских приютов... за 1905 год.— Спб.— 1907.— С. 232, 241) та Чернігівському притулку з 1898 р. (Черниговский детский приют Ведомства учреждений Императрицы Марии Феодоровны с 1842—1902 гг.— Чернигов.— 1902.— С. 52) і в багатьох інших установах.

Зупинимось докладніше на питанні професійної підготовки дівчат у деяких дитячих притулках в Україні зазначеного періоду.

Одним з найстаріших благодійних закладів для дітей-сиріт був Чернігівський дитячий притулок, який заснувала в 1842 р. графиня Д. О. Гессе, дружина Чернігівського губернатора.

Дівчаток приймали до притулку з 8 років, і там вони перебували до 18 років. Із загальноосвітніх предметів вихованки вивчали Закон Божий, російську мову, арифметику, географію, співи. Рукоділлям учениці займалися з часу заснування притулку. Згодом до професійних занять додалось ще й вивчення виробництва черевиків (1881).

Протягом 1882 р. в притулку було запроваджено навчання дітей палітурної і пральної майстерності. Тонкощі цих спеціальностей опановували лише старші учениці, які настільки успішно оволодівали необхідними знаннями й навичками, що приймали замовлення від жіночої гімназії Чернігова на виготовлення палітурок для книжок і зошитів, а пральні роботи виконували краще від інших чернігівських праль. Зазначимо, що особливу увагу було приділено заняттям із шиття і рукоділля. На ці роботи в середньому щотижня виділялось до 4 год.

Досить різнобічною була і професійна підготовка дівчат. Так, у 1893 р. зусиллями попечительки притулку А.А. Андреевської було засновано 5 відділень, де діти, залежно від бажань і здібностей, вивчали ремесла: білошвейне, кравецьке, пральне, педагогічне (для підготовки більш здібних учениць до роботи вчительками сільських шкіл), кулінарне. При кулінарній школі притулку в 1899 р. було створено ресторан на 30 місць. У ньому часто влаштовували обіди й вечері на замовлення. Страви готували вихованки школи.

Дівчата власними руками шили собі одяг, а також виконували завдання приватних осіб. Крім занять ремеслами, учениці привчалися працювати в їдальні, на городі, що належали притулку, а також на молочній фермі, і тим самим певною мірою забезпечували себе якісними продуктами харчування.

Чернігівський дитячий притулок активно підтримували окремі приватні особи, серед яких і почесний член Чернігівського попечительства М. А. Терещенко, почесний старшина притулку О. О. Серафимович і ще цілий ряд осіб. Зусиллями попечительок притулку графині Л. П. Голіциної та Є. Д. Шаховської, О. Н. Дараган і А. А. Андреевської та інших навчально-виховний процес у цьому закладі було організовано на належному рівні.

Ще один заклад — дитячий притулок імені «Государині Императрицы Марии Феодоровни» було започатковано в Одесі у 1867 р. Лише через 27 років при ньому почала функціонувати школа кулінарного мистецтва для підготовки досвідчених спеціалістів кухарської справи. У притулку було також влаштовано зразкову пральню, кімнату для прасування білизни, рукодільний клас, пташник і корівник для догляду за тваринами та розвитку вмінь і навичок у галузі молочного господарства (Отчёт по Ведомству детских приютов... за 1890—18940 г.г.— Спб.— 1896.— С. 196, 198).

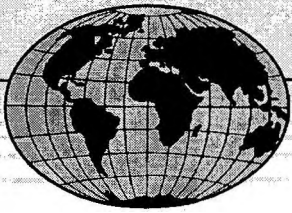
Як свідчать архівні джерела, різноманітні благодійні товариства брали участь у створенні професійних навчальних закладів для дітей-сиріт. Цей факт підтверджує відкриття Кременчуцьким товариством сприяння бідним ремісничої школи в м. Кременчузі Полтавської губернії (1898) при притулку для малолітніх сиріт.

Ремісничка школа протягом 4-х років готувала вчительок рукоділля, закрійниць, швей, кухарок, праль і взагалі навчала дівчат ремесел як для домашнього господарювання, так і для заробітку, (ЦДІАУ— Ф. 707.— Оп.— 196.— Спр. 4а.— Арк. 68ж). На основі проведеного нами вивчення можнати зробити висновок, що в навчальному процесі цього закладу переважали практичні заняття. Так, за даними 1909 р., у I—II класах школи загальноосвітні предмети викладались 7 год на тиждень, а на практичні заняття ручною працею відповідно передбачалось 29 навчальних годин (там само,— арк. 61 об.)

Наше дослідження показало, що серед численних благодійних установ м. Києва на початку ХХ ст. були й дитячі притулки імені почесних громадян Києва М. П. Дегтерьова і його дружини Є. І. Дегтерьової, відкриті в 1903 р. Щорічно в них навчалось понад 100 дівчат і хлопців. Ці притулки поряд з релігійно-моральним і фізичним вихованням забезпечували дітям «належну практичну підготовку» (Благотворительные учреждения... М. П. Дегтерева и Приют... Е. И. Дегтеревой за десятилетие 1902—1912 гг.— К.— 1913.— С. 35.).

З метою виховання в дівчат любові і звички до праці при притулку для дітей старшого віку було створено майстерні: палітурну (1909), рукодільну (1910), панчішно-в'язальну (1913). Дівчата також займалися шовківництвом і садівництвом (в оранжереї). Усього при притулку працювало 10 класів ручної праці.

Аналіз історичних документів і матеріалів свідчить, що вихо-

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ванки дитячих притулків працювали модистками, вчительками, кухарками, праями, а також могли продовжувати навчання в професійних освітніх закладах.

Зауважимо, що дітячі притулки України брали участь у всеросійських та міжнародних виставках. Так, роботи українських дівчат-сиріт було представлено на Всесвітній Колумбовій виставці в Чикаго (1893). Нагороди одержали 14 притулків Російської імперії. Серед них медалі з почесними дипломами було присуджено і чотириьом українським — Харківському, Сумському, Миколаївському, Керченському дитячим притулкам. Після закриття виставки всі експонати Росії було передано до педагогічного музею м. Філадельфії із вдячністю за допомогу, надану американцями російському народові під час неврожаю 1891 р. (Отчёт по Ведомству детских приютов... — Спб. — 1896. — С. 78—80).

Експонати закладів Відомства дитячих притулків демонструвались на Всесвітній виставці у Льєжі (1905), Мілані (1906). Представники Відомства брали участь у Міжнародному конгресі з питань виховання охорони дітей (м. Льєж, 1905) (Отчёт по Ведомству детских приютов... за 1905 год. — Спб. — 1907. — С. 140, 149, 168).

Таким чином, в Україні в XIX — початку XX ст., як і в усій Російській імперії, за допомогою держави, благодійних організацій та приватних осіб було створено широку мережу сирітських закладів для виховання і навчання знедолених дітей. Вони перебували під наглядом різних відомств (духовного, воєнного, Міністерства внутрішніх справ), але більшість із них належала Відомству установ Імператриці Марії. У цих закладах діти здобували не тільки загальну освіту, а ще й фахову підготовку чи оволодівали елементами професійних навичок з ручних робіт, сільського господарства, домоведення та інших спеціальностей.

Життя переконує, що вміння працювати «головою і руками», любов до праці — це наймогутніший фактор розвитку особистості й суспільства в цілому. Принцип залучення дітей до праці є «золотим правилом» української етнопедагогіки, згідно з яким «людина виховується в праці, через працю і для праці».

З упевненістю можна сказати, що від наданого державою соціального захисту дітей і діяльності педагогічного та адміністративного персоналу навчально-виховних закладів залежать благополуччя вихованців, їхній ма-

теріальний, навчальний і виховний комфорт (чи дискомфорт).

На нашу думку, щоб полегшити перехід дітей, зокрема знедолених, від дитинства до жорстокого життя, щоб у дитячих очах не було відчаю і щоб завтрашній день не став для них суцільною безвихіддю, щоб відчуття безпорадності не розфарбували буденне доросле життя чорними фарбами, потрібно вже сьогодні спрямувати навчально-виховний процес відповідних закладів освіти на ґрунтовану професійну підготовку підростаючого покоління. Опанувавши на належному рівні певну спеціальність, фахівці якої користуються попитом на ринку праці України, молода людина впевнено відчуватиме себе в житті, не боячись безробіття й відсутності засобів існування.

Сучасна економічна ситуація в Україні ускладнює процес фахової підготовки й залучення молодих професіоналів до виробничої сфери. Адже вони ще не мають власного досвіду роботи. Допомогти в розв'язанні цього важливого завдання може вивчення вітчизняного історичного досвіду функціонування дитячих притулків в Україні в XIX — початку XX ст., зокрема професійного навчання дівчат-сиріт.

ників. Це пов'язано передусім із творчістю І. Г. Песталоцці. У 1875—1876 рр. в журналі «Семья и школа» (за редакцією відомого українського педагога С. І. Миропольського) в російському перекладі були надруковані «Велика дидактика» Я. А. Коменського та «Вибрані педагогічні твори» А. Дістервега. А в XIX ст. найбільшу послугу педагогам і освіченій публіці зробили А. В. Адольф, який розпочав видання педагогічної бібліотеки, та К. І. Тихомиров, який видав ряд цінних перекладів іноземних класиків-педагогів (Коменського, Руссо, Песталоцці, Локка, Канта, Рабле, Монтеня, Фенелона). Протягом 70—90-х років XIX ст. на сторінках педагогічних періодичних

Віра ВИХРУЩ

Досвід зарубіжної школи у дидактиці К. Д. Ушинського

Своїми досягненнями вітчизняна дидактика другої половини XIX ст. зобов'язана не тільки рідним, а й зарубіжним джерелам. Власне, і формувалися дидактичні основи нашої школи як втілення системи зарубіжної, зокрема німецької педагогіки на національному ґрунті. Ще в XVIII ст. робилися спроби ознайомити освічену громадськість із видатними західноєвропейськими педагогами. Зокрема, це були праці Локка, Коменського, Фенелона, Руссо. У XIX ст. посилювався інтерес до іноземних педагогічних письмен-